

זה היה ניצחון רב־רושם של ערך שנוסח לראשונה בתורה, בברית נוח: "שִׁפְךָ דַם הָאָדָם – בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ, כִּי בַצֶּלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (בראשית ט, ו). זו הייתה ההכרזה הראשונה על קדושת חיי האדם. בניסוחה של המשנה, "לפיכך נברא אדם יחידי בעולם, ללמד שכל המאבד נפש אחת מעלים עליו כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא"².

בעולם העתיק, השיקולים הכלכליים הועדפו על פני החיים. מיזמי בנייה גדולים, כגון מגדל בבל והפירמידות במצרים, עלו בנפשות רבות. גם במאה העשרים הוקרבו חיים רבים על מזבחה של אידיאולוגיה כלכלית: בין שישה לתשעה מיליונים בידי סטלין, ובין 35 ל-45 מיליונים בידי המשטר הקומוניסטי בסין. העובדה שלנוכח המגפה העולמית כמעט כל האומות בחרו בחיים היא ניצחון גדול למוסר קדושת החיים של התורה.

שופט בית המשפט העליון בריטניה ג'ונתן סאמפסון כתב מאמר מאתגר, שבו טען כי העולם, או לפחות בריטניה, טעה.³ הוא הגיב למגפה בהגזמה. התרופה עלולה להתגלות כגרועה מן המחלה. הסגר הכניס את האוכלוסייה למעצר בית, גרם למצוקה רבה ונתן למשטרה עוצמה מסוכנת וחסרת תקדים. הייתה בצעדים אלה משום "התערבות בחיינו ובעצמאות האישית שלנו שאינה נסבלת בחברה חופשית". ההשפעות הכלכליות שלהם תהיינה הרסניות. "אם כל זה הוא מחיר הצלת חיי אדם, עלינו לשאול אם נכון לשלם את המחיר הזה".

במדיניות ציבורית, כתב השופט, אין ערכים מוחלטים. כראיה לכך הזכיר שהשלטונות מתירים שימוש במכוניות אף שהן



הכרעות מוסריות והכרעות פוליטיות

מגפת הקורונה העלתה שורה של שאלות יסוד מוסריות ופוליטיות.¹ עד כמה צריכים השלטונות להרחיק לכת במאמצים למנוע את התפשטותה? באיזו מידה עליהם להגביל את חופש התנועה של הציבור, שהוא מזכויות האזרח הבסיסיות? האם אפשר לאלץ בתי עסק לסגור את שעריהם אף שהדבר מוביל רבים מהם לפשיטת רגל, הופך נתח נרחב באוכלוסייה למובטל, עורם הררי חובות שנצטרך לשלם בעתיד, ומכניס את המשק לשפל החמור ביותר מאז שנות השלושים? אלו הן רק כמה מן הדילמות קורעות הלב שהמגפה כפתה על הממשלות ועלינו.

באורח שאינו מובן מאליו, כמעט כל המדינות אימצו אותם צעדים: ריחוק חברתי וסגר עד ליישור העקומה של גילוי המקרים החדשים (שוודיה הייתה כאן יוצאת־דופן בולטת). המדינות לא חישבו את העלות. כמעט פה אחד החליטו להעמיד את הצלת החיים מעל לכל שיקול. המשק יסבול, אבל ערך החיים הוא מוחלט ועל כן הצלתם קודמת לכול.

מתגלות תדיר כנשק קטלני וגורמות מדי שנה להרג ולנכות של אלפים. במדיניות ציבורית יש תמיד שיקולים מרובים ומנוגדים, ויש לשקלל אותם באופן מיטבי. אין בין השיקולים הללו ערכים מוחלטים שאינם ניתנים לשום פשרה. גם קדושת החיים אינה כזאת.

המאמר היה סוחף ומנער מוסכמות. האם אנו טועים בחושבנו שהחיים קדושים? האם אנו נותנים להם משקל מוגזם כשאנו מעמיסים נטל כלכלי בלתי נסבל על הדורות הבאים? אני מבקש להראות, גם אם הדבר נראה כרגע מוזר, שיש קשר ישיר בין הטיעון הזה לבין סיפורו של פינחס. הדבר אינו מתבקש מאליו, אך זהו עניין יסודי. הוא טמון בהבדל הפילוסופי וההלכתי שבין הכרעה מוסרית לבין הכרעה פוליטית, הכרעה מדינית.⁴

ניזכר בסיפור פינחס. רגע לאחר שבני ישראל ניצלו, ביד ה', מקללות בלעם, הם נפלו בלב חפץ למלכודת חדשה שהאיש טמן להם. הם החלו להתרועע עם נשים מדיניות, ועד מהרה נטלו חלק בפולחן אליההן. אפו של ה' חרה בישראל. הוא הורה למשה להרוג את ראשי העם. מגפה השתוללה; עשרים וארבעה אלף איש מתו. נשיא בית אב בישראל, זמרי, לקח אישה מדינית, כזבי, גם היא בתו של ראש בית-אב, וקרב אליה לעיני משה ולעיני כל ישראל. המעשה היה גס רוח ופרובוקטיבי מאין כמוהו. פינחס, נכדו של אהרן הכהן, לקח רומח בידו ודקר את השניים. הם מתו והמגפה חדלה.

מה היה פינחס, גיבור או רוצח? מצד אחד, הוא הציל חיים לאין ספור: בזכות מעשהו הפסיקה המגפה להרוג בעם. מצד שני,

בשעת מעשה הוא לא היה יכול לדעת זאת. לעיני המתבונן, הוא נראה מן הסתם כאיש-זרוע שנסחף אחר אווירת ההפקר. פרשת בלק נגמרת בענן נורא של עמימות. רק בפרשה שלנו מגיעה התשובה. ה' אומר:

פִּינְחָס בֶּן אֱלִעֶזֶר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הָשִׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכָם, וְלֹא כָלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי. לָכֵן אָמַר הָנֹנִי נָתַן לִּי אֶת בְּרִיתִי שְׁלֹם (במדבר כה, יא-יב).

ה' הכריע: פינחס גיבור. הוא הציל את בני ישראל מכיליון, ביטא קנאות שאיזנה את ההפקרות של העם, וכתגמול כורת עמו ה' ברית אישית. פינחס עשה מעשה טוב.

ובכל זאת, באה ההלכה ומסתייגת מהמעשה בכמה דרכים דרמטיות. ראשית, היא פוסקת כי לו הרג זמרי את פינחס מתוך הגנה עצמית, הוא היה פטור מעונש.⁵ שנית, היא קובעת כי לו היה פינחס הורג את זמרי ואת כזבי לא בשעת מעשה ממש אלא רגע לפניו או רגע אחריו, היה דינו דין רוצח.⁶ שלישית, לו התייעץ פינחס עם בית הדין אם מותר לו לעשות את מעשה הקנאות הזה, התשובה הייתה שלילית.⁷ זהו מקרה נדיר של "הלכה ואין מורין כן". ויש עוד הרבה התניות והגבלות. התורה מפזרת את העמימות הערכית ביחס למעשהו של פינחס, אבל ההלכה מחזירה אותה. מבחינה הלכתית, פינחס מהלך על חבל דק.

הדרך היחידה להסביר את השוני עוברת באבחנה הבסיסית בין הכרעות מוסריות להכרעות פוליטיות. הכרעות מוסריות הן תשובות לשאלה "מה עלי לעשות". בדרך כלל הן מבוססות על

כללים שאי אפשר להפר בשום נסיבות שהן. ביהדות, הכרעות מוסריות נמצאות בממלכתה של ההלכה.

הכרעות פוליטיות הן הכרעות בשאלה "מה עלינו לעשות" – אנחנו, קרי האומה כולה. בדרך כלל מעורבים בהכרעות אלו שיקולים מנוגדים, וכמעט אף פעם הפתרון אינו חד וחלק. לרוב, ההכרעה תתבסס על הערכת התוצאות הסבירות. ביהדות, תחום זה קרוי "משפט מלך" או "הלכות מדינה".⁸ ההלכה עומדת מעל לזמן, ואילו המדיניות הציבורית נוטה להיות תלוית זמן ומצב: "עַתָּה לַהֲרוֹג וְעַתָּה לְרַפּוֹא, עַתָּה לְפָרוֹץ וְעַתָּה לְבָנוֹת" (קהלת ג, ג).

לו נמצאנו במצבו של פינחס, ושאלנו "האם עליי להרוג את זמרי ואת כזבי?", התשובה המוסרית הייתה "לא" מהדהד. אולי ראוי שהם ימותו; אולי יהיה נזק נורא כשכל העם יראה נשיא בית אב חוטא כך, ותאכל בו מגפה; אבל אסור לחרוץ ולבצע דין מוות בלי הליך משפטי שיש בו בירור עובדות, ראיות והכרעה על פי חוק. הריגה מכוונת בלי הליך ראוי היא רצח. משום כך אומר התלמוד שזו "הלכה ואין מורין כן": לו שאל פינחס את בית הדין אם לעשות את המעשה, בין הדין לא היה מורה לו לעשותו, אלא היה אוסר עליו. ההלכה מבוססת על עיקרון מוסרי שאינו ניתן לפשרה, ומבחינה הלכתית אסור לרצוח גם אם הדבר עשוי להציל חיים.

אבל פינחס לא פעל על פי עיקרון מוסרי. הוא נקט הכרעה פוליטית. אלפי אנשים מתים. המנהיג הפוליטי, משה, משותק: איך יוקיע אנשים המתרועעים עם מדייניות אם הוא עצמו נשוי למדיינית? פינחס ראה שאין מנהיג לזירה. הסכנה הייתה עצומה.

חרון אף ה', שכבר בער, עמד להתפוצץ. לכן פעל – לא על פי עיקרון מוסרי אלא על פי חישוב פוליטי, בהישענו לא על ההלכה אלא על מה שיכונה לימים משפט המלך. מוטב ליטול עכשיו את חייהן של שתי נפשות, שבמילא היו עתידות להידון למוות בפני בית דין, ולהציל חיי אלפים. והוא צדק – כפי שהבהיר ה' אחר כך.

מכאן נבין את העמימות במעשהו של פינחס. הוא היה אדם פרטי. אדם פרטי אמור בדרך כלל לשאול "מה עליי לעשות", שאלה שהתשובה לה היא מוסרית. אך פינחס פעל כאילו היה מנהיג פוליטי השואל "מה עלינו לעשות", ומחליט, על פי שקלול התוצאות, שבמעשה ההרג יציל יותר חיים. בעצם, הוא נהג כאילו היה משה. הוא הציל את המצב ואת העם. אך שערו בנפשכם מה היה קורה בהזדמנויות אחרות לו אדם מן השורה היה נוטל לעצמו את תפקידו של ראש המדינה. אלמלא שיבח ה' את מעשהו של פינחס, הוא כנראה היה בצרות.

ההבדל בין הכרעות מוסריות להכרעות מדיניות מתחדד בשאלות של חיים ומוות. הכלל המוסרי ההלכתי הוא: פיקוח נפש, כלומר הצלת חיים, דוחה את כל המצוות למעט שלוש: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. אם פושעים לוכדים קבוצת אנשים ומורים לה "מסרו לנו אחד מכם, או שנהרוג את כולכם", על כל האנשים בקבוצה להיות נכונים למות ובלבד שלא יסגירו את האחד.⁹ החיים קדושים ואסור להקריבם, יהיו התוצאות אשר יהיו. זהו המוסר; זוהי ההלכה.

ועם זאת, למלך ישראל מותר, בהסכמת הסנהדרין, לצאת למלחמה שאינה מלחמת מגן, אף כי צפוי שייפלו בה

חללים רבים.¹⁰ מותר לו לגזור מוות ללא משפט בהקשר של מדיניות ציבורית ("לתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה").¹¹ בפוליטיקה, בניגוד למוסר, קדושת החיים היא ערך עילאי אבל לא הערך העליון היחיד. ההשלכות הצפויות הן אמת המידה. שליט, או ממשלה, צריכים לפעול על פי האינטרסים ארוכי הטווח של העם. משום כך הממשלות מקלות בהדרגה את תנאי הסגר עם ההתמתנות בהתפשטות המגפה – אף כי ייתכן שיהיו שימותו בשל כך – כדי להקל על המצוקה, להפחית מן המעמסה הכלכלית, ולהשיב את חירויות האזרח שהושעו.

יש לנו חובות מוסריים כיחידים, ואנו מקבלים הכרעות פוליטיות כאומות. אלה הם שני דברים שונים. ובזאת עוסק סיפורו של פינחס. הוא גם מסביר את המתח בתוך הממשלות במהלך המגפה. יש לנו מחויבות מוסרית לקדושת החיים, אבל יש לנו גם מחויבות פוליטית, לא רק "לחיים" אלא גם "לחירות ולבקשת האושר".¹² היופי בתגובה העולמית לקורונה היה בכך שכמעט כל מדינות העולם העמידו את השיקול המוסרי מעל לשיקולים הפוליטיים עד שהסכנה החלה להיחלש.

אני מאמין שישנן הכרעות מוסריות והכרעות פוליטיות, ושהן שונות אלו מאלו – אבל שהיווצרות נתק ביניהן היא בגדר סכנה. במצב כזה נעשית הפוליטיקה א־מוסרית, ובסופו של דבר מושחתת. לשם כך נולד מוסד הנבואה. הנביאים רואים גם את המנהיגים כמי שצריכים לתת דין וחשבון מוסרי. כאשר מלך פועל למען טובת האומה בטווח הארוך, אין הנביא מותח עליו ביקורת. אך כאשר הוא פועל למען עצמו, הנביא אינו

ירא לנזוף בו.¹³ כך גם כאשר פוגע המלך בשלמותו המוסרית והרוחנית של העם.¹⁴ ישועה בידי קנאי – כבמקרה פינחס – אינה הפתרון. כדי שמדינה תפרח לאורך ימים, הפוליטיקה צריכה להיות מוסרית ככל האפשר.

- 1 מאמר זה נכתב בי"א באייר תש"ף (5 במאי 2020). מאז אירעו דברים נוספים, אבל הסוגיות שתועלינה כאן הן בעלות חשיבות כללית, ולא תמיד הן מובנות לאשורן.
- 2 משנה, סנהדרין ד, ה.
- 3 Jonathan Sumption, "Coronavirus lockdown", *Sunday Times*, 5 April 2020.
- 4 מעט מדי נכתב על הנושא הזה. לאסופת מאמרים מן המעט הזה ראו Stuart Hampshire (ed.), *Public and Private Morality*, Cambridge University Press, 2012.
- 5 סנהדרין פב ע"א.
- 6 שם פא ע"ב.
- 7 שם פב ע"א.
- 8 ראו במיוחד מהר"ן חיות, **תורת נביאים**, פרק ז: דין מלך ישראל.
- 9 תוספתא תרומות ז, כ.
- 10 שבועות לה ע"ב.
- 11 **משנה תורה**, הלכות מלכים ג, י.
- 12 כלשון הכרות העצמאות האמריקנית. המקבילה היהודית תהיה "לחיים, לחירות ולבקשת הקדושה".
- 13 הדוגמאות הקלאסיות לכך הן הנביא נתן והמלך דוד בשמ"א יב, ואליהו ואחאב במל"א כא.
- 14 המקרא מציין זאת במטבע הלשון "עשה הרע בעיני ה'", המופיע בתנ"ך יותר משישים פעם.